

ZANIKLÝ ZÁMEČEK V CHLUMU U DOLNÍ LOMNICE

Jiří Úlovec

Príspevek pojednáva o zaniklém zámku v bývalé vsi Chlum (okres Praha-východ). Po vytvoření statku v roce 1762 byl ve starším poplužním dvoře vystavěn zámek, obdélná patrová budova, krytá valbovou střechou a stojící v západním křídle poplužního dvora. Původní trojdílná dispozice se vstupní halou, schodištěm do patra a místnostmi po bocích byla později zvětšena o severní podsklepenou část. V dubnu 1939, za tehdejšího majitele statku Theodora Svobody, byl vypracován projekt na úpravu zámku a jeho rozšíření o samostatnou budovu čajovny a vily. Zámek se v této podobě dochoval až do počátku 21. století. Po roce 1948 byl využíván k hospodářským a obytným účelům různými institucemi. Po roce 1990 se vrátil do soukromého vlastnictví. Vlivem dlouholetých majetkových sporů však nebyl udržován a na přelomu let 2012 a 2013 podlehl i s celým dvorem demolici.

Klíčová slova: Chlum – zaniklá památka – zámek – poplužní dvůr – šlechtické sídlo – archivní prameny

Former Palace in Chlum near Dolní Lomnice

The contribution deals with the vanished palace in the former village of Chlum. When the homestead was established in 1762, a palace – an oblong two-storeyed building with a hip roof – was built in the western wing of the old Meierhof. The original three-part layout with an entrance hall, a staircase, and rooms on the sides was later extended by adding a cellar to the north. In April 1939, the owner Theodor Svoboda commissioned a project for the palace's renovation and expansion with a separate teahouse and villa. The palace remained in this form until the beginning of the 21st century. After 1948, various institutions used it for farming and housing. After 1990, it was returned to private ownership; however, long-lasting disputes over the property led to its disrepair and the palace and the Meierhof had to be completely demolished in late 2012 and early 2013.

Keywords: Chlum – vanished monument – palace – Meierhof – nobler residence – archival sources

Terén jihovýchodní části okresu Praha-východ dosahuje poměrně konstantní nadmořské výšky kolem čtyř set metrů, na východě však poměrně prudce klesá do sázavského údolí. V tomto prostoru bylo založeno ve středověku množství vsí, z nichž většina existuje ještě dnes. Vývoj majetkových vztahů v této oblasti byl typický pro okolí Prahy; v regionu nevznikly velké majetkové celky, ale naopak několik vsí tvořilo po určité době jejich existence centra samostatných statků. Byly to např. Nebřenice, Předboř, Strančice a blízké Vidovice. K nim se pak řadil rovněž Chlum, víska ležící kilometr východně od Dolní Lomnice, poblíž Mirošovic.

Jelikož Chlum sehrál v historii jen skutečně regionální roli, nepřekvapuje, že zájem o jeho historii nebyl nikdy velký. Pomineme-li jen velmi stručné zmínky v naší topografické literatuře, vydané od závěru 18. do druhé poloviny 19. století,¹⁾ pak jako první popsal Chlum přece jen podrobněji Antonín Podlaha v roce 1908.²⁾ Prvním a dosud vlastně jedinou historickou publikací, jejíž autor se zabýval dějinami Chlumu skutečně podrobně, byl popis jílovského okresu z roku 1939 z pera Jana Bartáka.³⁾ Mladší publikace pak pouze převzaly v různé míře a rozsahu údaje zveřejněné právě jím, jak učinil např. autorský kolektiv v díle o panských sídlech v okolí Prahy, vydaném v roce 1989,⁴⁾ případně se spokojily jen se základní informací.⁵⁾ Podívejme se proto podrobněji na historický vývoj Chlumu s důrazem na období, kdy byl centrem samostatného statku.

Chlum byl založen pod nízkým návrším, po němž také dostal jméno.⁶⁾ Dobu jeho vzniku neznáme, leč téměř s jistotou můžeme vyloučit založení starší než ve 13. století. První písemné zprávy ho připomínají až od počátku 15. století, kdy byl součástí panství hradu Zlenice. Když jeho tehdejší majitel, Půta z Častolovic, panství prodával v roce 1415 Kunšovi z Kozojed, součástí majetku tvořila rovněž „ves Chlum celá“.⁷⁾ V rámci panství je zmiňována i při dalších majetkových transakcích. Po zániku jeho centra, hradu Zlenice, byl majetek připojen po roce 1458 ke Komornímu Hrádku včetně Chlumu.

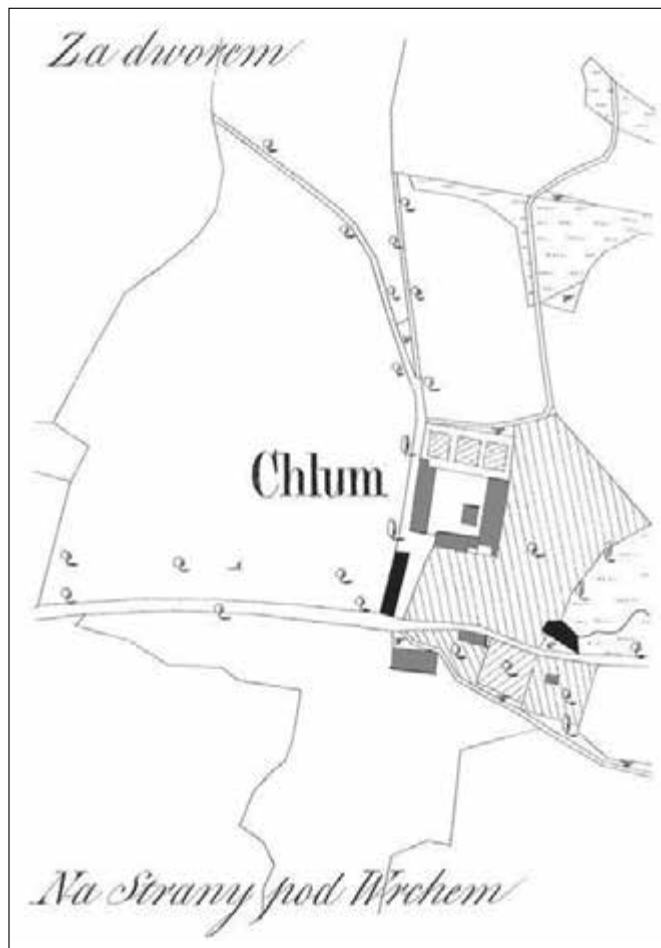
Zajímavý údaj zůstal dochován z roku 1525. Tehdy bylo panství Komorní Hrádek, náležející Ludvíku Zajímáči z Kunštátu, zadluženo. Předchozí majitelé panství, bratři Rendlové z Úšavy, jimž Ludvík stále dlužil část prodejní ceny, proto po-

žádali o jeho soudní odhad. Úředníci jmenovaní k jeho provedení tehdy zapsali, že v Chlumu stál dvůr, jenž držel blíže neznámý Tůma a platil z něho majiteli panství ročně plat 2 kopy 25 českých grošů.⁸⁾ Komorní Hrádek s Chlummem poté přešel do držení Jaroslava ze Šternberka a od jeho dědiců v roce 1554 koupil na Jana z Valdštejna.

Výše uvedené zprávy dokládají, že ves Chlum tvořila minimálně od počátku 15. století součást zlenického panství a po roce 1458 s ním byla připojena ke Komornímu Hrádku. Neznámo kdy v ní byl založen poplužní dvůr. Jeho podobu ani polohu neznáme, obdobně jako nejsou zřejmé důvody jeho vzniku. Pouze ze souvislosti je možné předpokládat, že tamní dvůr nebyl dvorem rezidenčním, v němž by přímo sídlil jeho majitel, ale patřil k tzv. podnikatelským dvorům k přímému řízení správy vymezené části dominikálního majetku.

Chlumský dvůr ztratil po připojení ke Komornímu Hrádku v souvislosti s poklesem významu vsi pro majitele původního význam a byl pronajat poddaným. Výše zmíněná zpráva z roku 1525 uvádí jméno jednoho z nich, jakéhosi Tůmu. Nelze ovšem tvrdit, že Tůma byl majitelem vsi a dvora, jak to činila většina dosavadní literatury.⁹⁾ Ostatně takovýto předpoklad vyvrací doklad z roku 1559. Tehdejší majitel Komorního Hrádku, Jan z Valdštejna, se ocitl ve finančních potížích, které řešil vydáním dlužního úpisu. V něm se zavázal vyplácet roční platy, plynoucí z části majetku a právo věřitelů pojistil klauzulí, že pokud by roční platy neodváděl, mohou se úředně ujmout držení části jeho majetku, poplužního dvora v Chlumu s příslušenstvím.¹⁰⁾

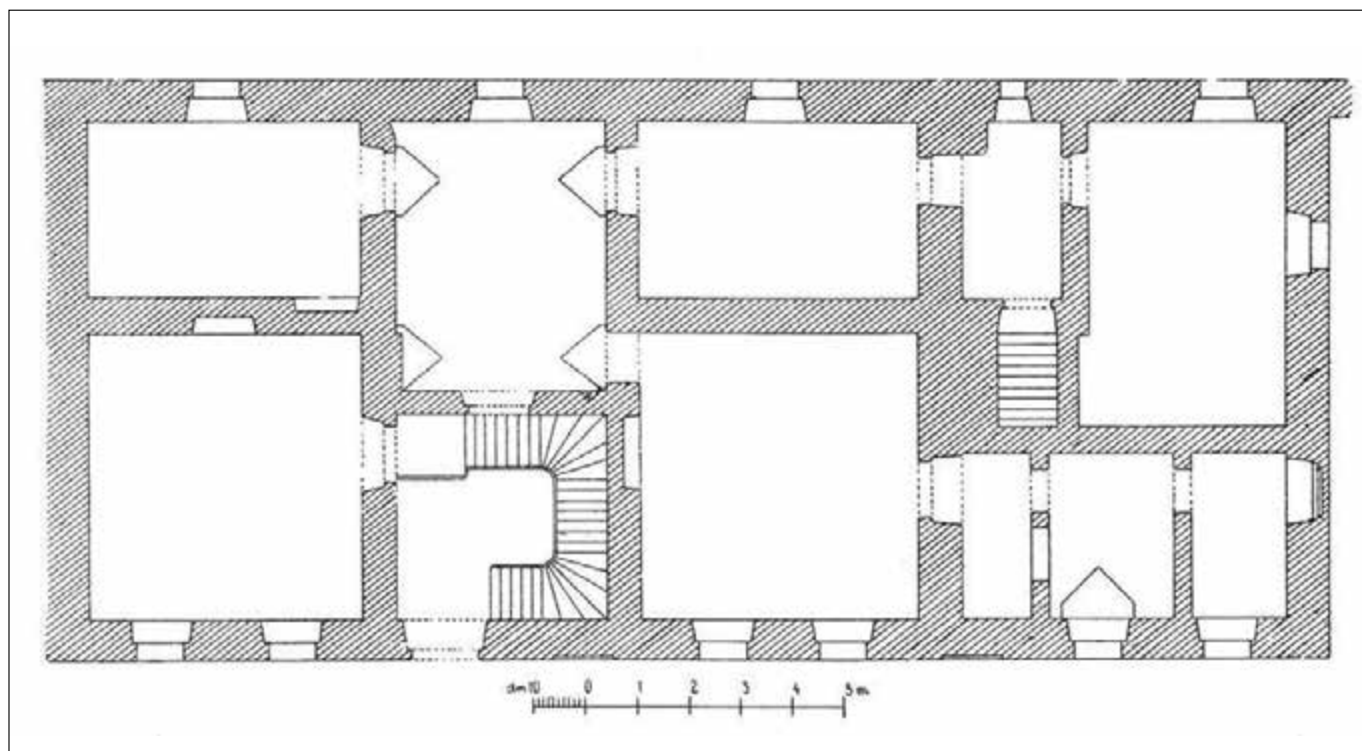
Chlum následně tvořil do roku 1648 součást panství Komorní Hrádek; tehdy ho jeho majitel, Jan Viktorin z Valdštejna, prodal Ondřeji Borovanskému z Borovan na Předboři. Ondřej přikoupil ke statku rovněž Dolní Lomnici a obě vsi připojil k předbořskému statku, k němuž poté patřily několik následujících desetiletí. V držení statku se následně vystřídala řada majitelů. V závěru 17. století patřil bratrům Janu Františkovi, Janu Jáchymovi a Ferdinandu Markvartovi z Harrachu, kteří ho v roce 1701 prodali za 28 400 zlatých rýnských Adolfu Vratislavovi ze Šternberka včetně vsi Chlum.¹¹⁾ Když pak 1. října 1738 prodával Jan Ignác Mladota ze Solopysk na Předboři

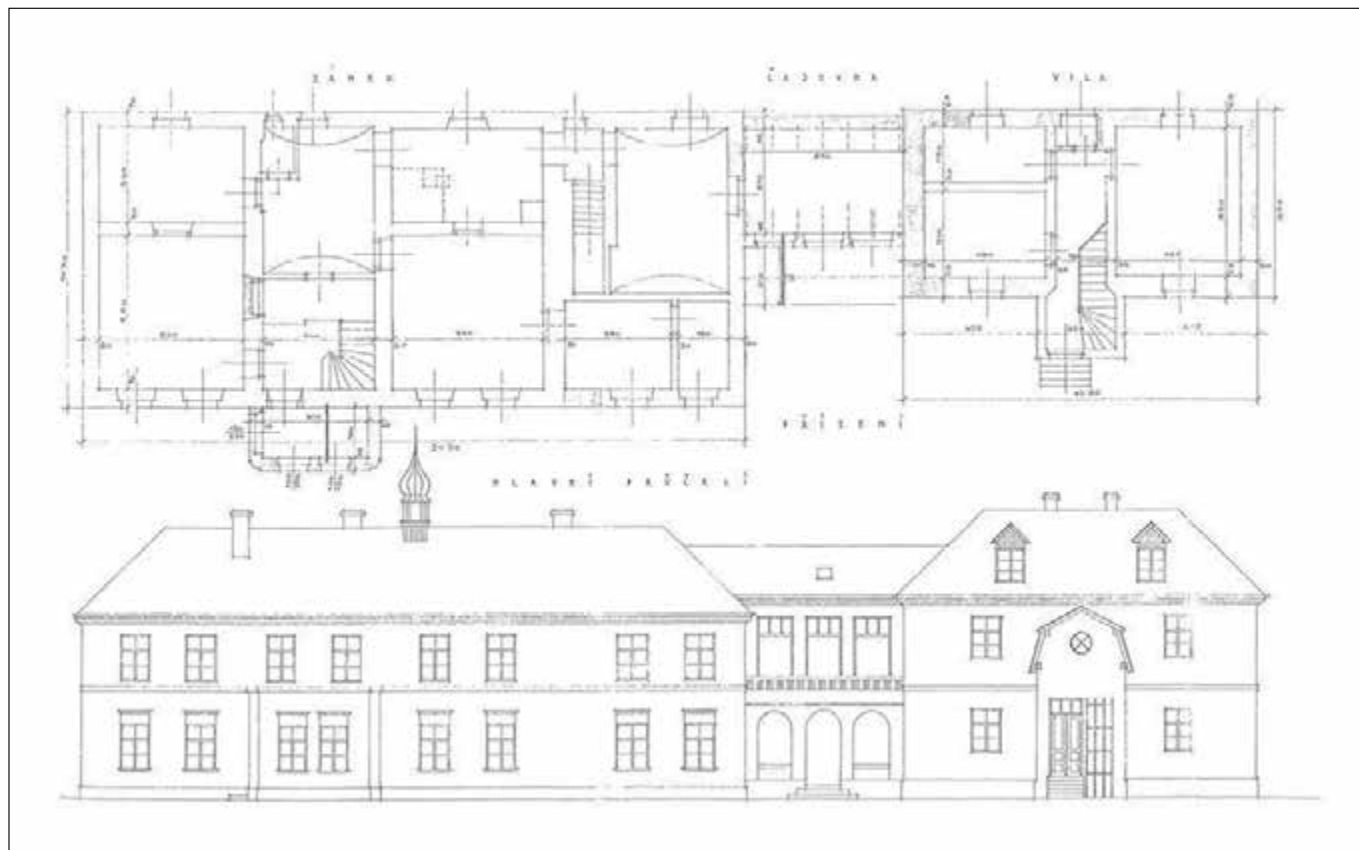
Obr. 1: Chlum (okres Praha-východ), výřez z katastrální mapy vsi z roku 1841. Zámecká budova s drobným přístavkem v severním průčelí zaujímá západní křídlo poplužního dvora. Šedě značeny objekty z nespalného materiálu, plně vodní plochy a toky (úprava autor).

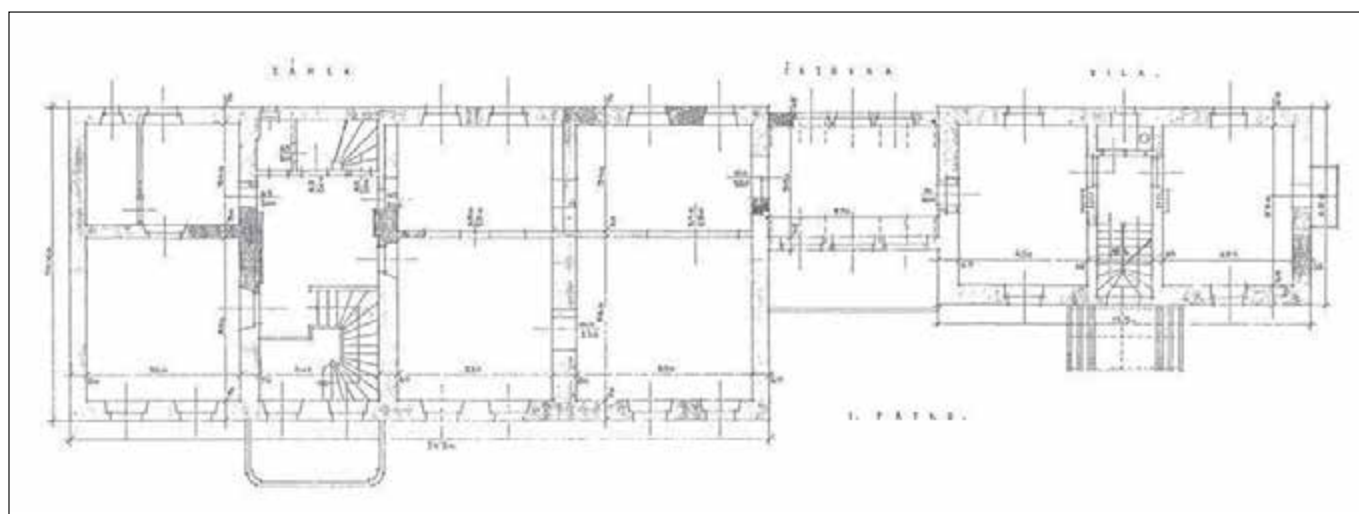
Obr. 2: Chlum, výřez z katastrální mapy vsi z roku 1841 s mladšími úpravami. Severně od zámku byla vystavěna nová budova, před jižním průčelím dvora zanikl rybník a jeho areál byl tímto směrem rozšířen. Šedě značeny objekty z nespalného materiálu, plně vodní plochy a toky (úprava autor).

Obr. 3: Chlum, plán přízemí zámku. Stav před rokem 1908 (originál převzat: A. Podlaha, o. c. v pozn. 2).

Obr. 4: Chlum, návrh úpravy přízemí zámčku a jeho rozšíření severním směrem o čajovnu a vilu s nárysem východního průčelí. Na plánu chybí vedlejší přístup do sklepů, zřízený později před východním průčelím zámčku. Přízemí čajovny je členěno přízemní arkádou, později odstraněnou. Stav v dubnu 1939 (originál, archiv autora).

Obr. 5: Chlum, návrh úpravy patra zámčku a jeho rozšíření severním směrem o čajovnu a vilu. Stav v dubnu 1939 (originál, archiv autora).

panu Josefu Ignáci Hübschmannovi statek Předboř za 57 000 zlatých rýnských a 500 zlatých tzv. klíčného, jeho součástí byly vsi Předboř, Chlum, Dolní Lomnice a Všechromy.¹²⁾ Statek později vlastnil Václav Leopold Radecký z Radče, ovšem protože se ocitl ve vážných finančních potížích, rozhodl se je vyřešit prodejem části majetku. Od předbořského statku proto oddělil vsi Chlum a Dolní Lomnici, 24. dubna 1762 uzavřel smlouvu s Leopoldem Stařimským z Libštejna a prodal mu je za 6 000 zlatých rýnských včetně poplužního dvora v Chlumu.¹³⁾

Oddělení Chlumu s Dolní Lomnicí od předbořského statku a jejich následný prodej však mělo pro postavení obou vsí zásadní význam. Jestliže do této doby tvořily vždy pouhou

součást několika statků, rokem 1762 došlo v jejich postavení k podstatné změně. Ta se týkala vlastně jen Chlumu, neboť nový majitel vytvořil ze zakoupených nemovitostí samostatný statek a v chlumském poplužním dvoře nechal vystavět panské sídlo. Správu statku poté řídil několik následujících let. Stejněho roku, kdy koupil Chlum, ho postihla bolestná ztráta, neboť mu zemřela dcera Johanka, kterou nechal pochovat v blízkém mnichovickém kostele. Sám v něm spočinul v roce 1776.¹⁴⁾ Majetek poté zdědila další jeho dcera, Josefina Stařimská, které pomáhal ve správě majetku její příbuzný, důstojník Jan Václav Stařimský z Libštejna, na něhož chlumský statek později neznámo proč přešel.¹⁵⁾

Zřejmě vzhledem k vojenskému povolání Jan Václav nemohl přímo pečovat o majetek, takže ho pronajímal pachtýřům. S jedním z nich, s jílovským měšťanem Josefem Schwartzem, nakonec uzavřel 15. května 1788 smlouvu, kterou mu prodal za částku 7 000 zlatých rýnských statek Chlum se vsí Dolní Lomnice, mlýnem, výrobnou potaše a veškerým příslušenstvím.¹⁶⁾ Nový majitel poté vlastnil statek následující léta a v tamním panském síle, záměčku, také pobýval. Správu majetku řídil do počátku 19. století, kdy zesnul. Zanechal po sobě vdovu Marii, syny Aloise s Janem a dcery Annu, Alžbětu a Ludmilu. Ještě před smrtí sepsal poslední vůli, kterou odkázal statek nejstaršímu synovi Aloisovi, jemuž ovšem nařídil vyplatit zbylým dě-

Obr. 6: Chlum, západní křídlo poplužního dvora se zámeckou budovou od severozápadu. Vlevo od záměčku je zachycena přízemní budova, odstraněná při stavbě čajovny a vily. Stav před rokem 1908 (originál převzat: A. Podlaha, o. c. v pozn. 2).

dicům po částce 573 zlatých.¹⁷⁾ Poslední vůle zesnulého však nebyla prakticky realizovatelná, protože chlumský majetek nepatřil k největším a rovněž na něm vázly dluhy. Dědicové se proto rozhodli pro nejvýhodnější řešení, totiž pro jeho prodej. Jednu jeho část získal pražský měšťan Jan Jeřábek a předal dceři Anně, kdežto druhou koupil smlouvou z 31. prosince 1802 za částku 24 400 zlatých Jan Stöss.¹⁸⁾

Majetek Josefa Schwartz tak byl rozdělen, ovšem velmi záhy došlo k jeho opětovnému sloučení. Koupě statku dvěma osobami na dvě ideální poloviny totiž nebyla náhodná, protože Janova dcera Anna Jeřábková se za Jana Stösse později provdala, takže manželé drželi společně opět celý statek. Otázkou jistě zůstává, nakolik bylo rozdělení Chlumu zamýšleno Janem Jeřábkem vážně, neboť musel být samozřejmě informován o nastávajícím sňatku dcery. Zdá se tedy být pravděpodobné, že rozdělením Chlumu sledoval konkrétní cíl, jímž bylo zajištění dceřiny majetkové nezávislosti. Zdali však tento způsob majetkové kompenzace skutečně zamýšlel, můžeme jen předpokládat, neboť na takové otázky dokumenty úřední povahy samozřejmě nedávají odpověď.

Noví majitelé statku se brzy rozhodli pro jeho prodej. Již koncem léta 1804 uzavřeli dohodu se staroměstským měšťanem Antonínem Reischlem a na základě smlouvy ze 7. září mu chlumský statek prodali. Poté ovšem museli provést majetkový převod také úředně. Jan Stöss proto nejprve požádal 20. září 1805 o vklad manželčina dílu statku pro sebe, což bylo obra-tem provedeno.¹⁹⁾ Vzápětí, 7. října, si pak vložil nový majitel statek Chlum do zemských desek. Podle smlouvy ho koupil za částku 43 500 zlatých, z čehož ovšem 32 000 zlatých byly starší pohledávky.²⁰⁾

Antonín Reischl vlastnil statek do roku 1808, kdy zesnul. Jeho dědicové nebyli všichni plnoletí, takže se o něj staral jejich poručník a bratr Dominik Reischl. Snad to byl on, kdo roz-

Obr. 7: Chlum, dvorní (východní) průčelí zámecké budovy od jihovýchodu. Stav 25. dubna 1998 (všechny snímky autor; není-li uvedeno jinak).

Obr. 8: Chlum, dvorní (východní) zámecké průčelí od severovýchodu. Dobře patrný je mladší vstup do sklepů, částečně kryjící slepé okno, a dveře v severním průčelí, zřízené místo původního okna. Na zámek navazuje čajovna s terasou nad již zrušenou arkádou v přízemí. Stav 25. dubna 1998.

hodl o zvětšení svěřeného majetku, neboť v roce 1808 koupil s právním zástupcem Dr. Matoušem od Marie Anny Hartmannové z Klarštejna, majitelky sousedního statku Velké Popovice, „poplužní dvůr ve vsi Vidovicích s obytnými a hospodářskými budovami, vesnice Vidovice a Dlouhá Lomnice“ s veškerým příslušenstvím za cenu 65 000 zlatých.²¹⁾ Nakonec však nedošlo k dělení zvětšeného majetku mezi dědice, protože ho již o rok později, tedy v roce 1809, prodali generálu Ferdinandovi z Wartenslebenu. Chlum od něho poté koupili 19. ledna 1811 manželé Jan a Kateřina Votrubovi, ovšem již 27. ledna jej prodali Jakubovi a Kateřině Wolframovým. Ani oni však nevlastnili statek dlouho, neboť smlouvou z 8. září 1812 ho od nich získali manželé Jan Filipov a Eleonora Brzorádovi.²²⁾

Brzorádovi se poté přestěhovali do Chlumu, kde trvale pobývali. Správě majetku se poctivě věnovali následujících pětadvacet let. Když pak dospěl jejich syn Josef Jan a pojal za manželku slečnu Barboru Prokopínou Doubkovou, uzavřeli s nimi 23. října 1837 smlouvu, kterou jim postoupili statek Chlum se zámečkem, poplužním dvorem a druhým poplužním dvorem ve Vidovicích za částku 40 000 zlatých.²³⁾ Novomanželé Brzorádovi poté vlastnili Chlum s Vidovci další čtyřicet let. Ke statku tehdy patřil zmíněný zámek se zahradou a parkem s domkem zahradníka, dva poplužní dvory, myslivna, ovčín a cihelna ve Vidovicích.²⁴⁾ Jeho správu vedli do sedmdesátých let 19. století. Koncem roku 1875, kdy se jejich dcera Eleonora chystala ke svatbě s Rudolfem Kainzem, podali rodiče žádost na deskový úřad k oddělení pozemků v Todčích, Vidovicích a Lomnici, jejich sloučení a vkladu jako nového samostatného statku. Úřední oddělení pozemků a vytvoření statku bylo dokončeno v roce 1877, takže podle smluv z 6. května a 17. prosince bylo možno vložit 24. prosince 1877 novomanželům do zemských desek nově vytvořený samostatný statek, nazvaný Vidovice.²⁵⁾

Rodiče novomanželů poté vlastnili samotný Chlum již jen několik let. 30. března 1885 uzavřeli smlouvu s architektem Alfrédem Kirpalem, který ho od nich koupil za 50 000 zlatých.²⁶⁾

Obr. 9: Chlum, západní průčelí zámečku s čajovnou a vilou od jihozápadu. Stav 25. dubna 1998.

Ke statku tehdy patřil dvůr se zámečkem a sadem a cihelna, statek produkoval pro obchod řepku, žito, oves a brambory.²⁷⁾ Alfréd vlastnil statek následujících devět let, poté ho smlouvou z 10. června 1894 prodal Vavřinci Raderovi. Již příští rok však Chlum koupil Josef Marx, který setrval v jeho držení jedenáct let. Statek ovšem zadlužil, takže 11. dubna 1906 byl udělen jeho věřiteli, hraběti Arpádovi z Gorceye, tzv. příklepem a 10. října téhož roku bylo usneseno o převodu Chlumu na nového majitele. Arpád statek získal za částku 111 500 korun. Ani on si však nevedl ve správě majetku lépe, takže tzv. příklep byl zanedlouho udělen Leo Zellerovi a rozhodnutím z 2. ledna 1910 na něho přešlo rovněž vlastnické právo.²⁸⁾

Chlumský statek tehdy sestával z poplužního dvora se zámečkem, zahradou a pozemky o celkové rozloze 95 hektarů. Jeho správu vedl samotný majitel, hospodářství produkovalo především obilí, brambory a mléko.²⁹⁾ Leo Zeller vlastnil chlumský statek do roku 1916, kdy ho prodal smlouvou z 6. dubna manželům Janu a Filoméně Arnoštovým. Od nich

Obr. 10: Chlum, jižní křídlo areálu se vstupem do dvora. Stav 20. května 2011.

Obr. 12: Chlum, západní křídlo dvora se zámečkem, čajovnou a vilou v pohledu od severozápadu. Stav 20. května 2011.

Obr. 11: Chlum, východní (dvorní) průčelí zámecké budovy od jihovýchodu. Tehdy již byl zrušen vedlejší vstup do sklepů ze dvora, krov je zbaven krytiny. Stav 20. května 2011.

ho koupil 23. prosince 1924 Gustav Weinberger a po čtyřech letech, 6. září 1928, prodal Augustě Neumanové. Tato majitelka vlastnila Chlum deset let. Až 1. prosince 1938 ho koupili manželé Theodor a Matylda Svobodovi, kteří poté setrvali v jeho držbě následujících osm let. 18. února 1947 pak uzavřeli smlouvu s Ing. Erhardem Burešem a Chlum mu prodali.³⁰⁾ Nový vlastník statku však řídil jeho správu jen krátce, neboť o rok později mu byl zabaven a převeden do správy československého státu. Bývalý poplužní dvůr se zámkem a pozemky poté vystřídal řadu uživatelů, z nichž posledním byl národní podnik VELAZ. Po roce 1989 přešel zpět do soukromého vlastnictví.

Výše nastíněná historie vsi dokládá, že Chlum prodělal obdobný vývoj jako řada jiných okolních vesnic. Několik století byla poddanskou vsí, tvořící součást větších majetkových celků. Pravděpodobně vzhledem k její poměrně odlehlosti od jiných součástí statků, k nimž náležela, v ní byl vystavěn poplužní dvůr, základní jednotka vrchnostenského podniká-

ní a správy nemovitostí. Její postavení tím bylo povýšeno nad úroveň běžných poddanských vesnic, sestávající z „pouhých“ poddanských usedlostí, nicméně zásadně se změnilo teprve v roce 1762, kdy Chlum byl společně s Dolní Lomnicí oddělen od předbořského statku a nový majitel, Leopold Stařimský z Libštejna, z něho vytvořil centrum samostatného statku.

Vzhledem k postupnému vývoji Chlumu od poddanské vsi k centru samostatného statku a jeho následné funkci je na místě domněnka, že po roce 1762 bylo v poplužním dvoře vystavěno sídlo jeho majitelů. Písemné prameny ho nazývají zprvu obytné stavení, později přímo zámek či zámček. O jeho nejstarší stavební podobě nemáme žádné informace. Vlastně jedinou zprávou pojící se přímo k jeho budově je zpráva, pocházející z roku 1791; tedy došlo k neštěstí, když chlumský poplužní dvůr se zámčkem vyhořel; jeho tehdejší majitel, Josef Schwartz, ho však nechal záhy obnovit.³¹⁾ Jako obytná a v jistém slova smyslu také reprezentační budova poté sloužila následujícím majitelům více než 150 let.

Obr. 13: Chlum, západní průčelí zámecké budovy. Stav 20. května 2011.

Obr. 14: Chlum, sklepní prostora pod severní částí zámecké budovy. Stav 20. května 2011.

Obr. 15: Chlum, upravená místnost v patře s krbem. Stav 20. května 2011.

O stavební podobě zámku nejsme zejména vzhledem k důvodům, které budou uvedeny níže, příliš podrobně informováni. Určitý nezájem je možné zdůvodnit rovněž jeho poměrně odlehlou polohou a celkem běžnou podobou. Povšiml si ho proto až v roce 1908 Antonín Podlaha, kdy zámek popsal jako „prosté stavení obdélníkové, jednopatrové; na střeše lucernová vížka s cibulovitou stříškou“. Deskripci zámku doprovodil fotografií a plánem.³²⁾ Obdobně stručný popis pak byl zveřejněn v soupisu památek Čech z roku 1977, jehož autoři uvedli, že v Chlumu stojí „dvůr s obytnou barokní budovou z poslední třetiny 18. století, v 19. století a nověji upravenou a rozšířenou. Obdélná patrová budova s dvojicí volně připojených domů po stranách“.³³⁾ Jelikož uvedené popisy jsou příliš stručné, aby podaly věrný obraz panského sídla, a poslední zpracování panských sídel v okolí Prahy nové poznatky rovněž nepřineslo,³⁴⁾ je nutné věnovat se tomuto tématu podrobněji.

Majitelé nechali v poplužním dvoře vystavět jednoduchou obytnou budovu panského sídla, zámku. Jeho vznik je mož-

né klást do roku 1762. Jednalo se o obdélné patrové stavení, zaujímající část západního dvorního průčelí a původně stojící samostatně. Podle katastrální mapy z roku 1841 mělo obdélný půdorys s delší osou orientovanou ve směru jih-sever s malým přístavkem v severním průčelí (obr. 1). Tatáž katastrální mapa se situací po roce 1841 ho pak zachytila prakticky v téže podobě (obr. 2). Z nejstarší dosud známé fotografie z doby před rokem 1908 a z dalších materiálů plyne, že patrový zámek byl vystavěn z lomového kamene, kdežto na mladší úpravy a opravy byly použity cihly. Stavbu završovala poměrně vysoká valbová střecha, na jejímž hřebeni byla vztyčena šestiboká lucernovitá vížka, zakončená cibulovitou stříškou (obr. 6 až 9). Původní podoba interiéru není v detailu známá. Jelikož majitelé zámek užívali po dlouhé období k obytným účelům, je nutné předpokládat průběžné opravy a úpravy zejména interiéru. Zámek se tak v poslední fázi existence jevil jako obdélný patrový objekt, obracející se do dvora devítiosým průčelím. Velká obdélná okna byla v přízemí i patře pravidelně rozmís-

Obr. 16: Chlum, západní průčelí čajovny a vily. Stav 20. května 2011.

těna; k zachování rytmu byla doplněna slepá třetí okenní osa v severní části východního průčelí. Mimo osu, v jižní části východního průčelí budovy, byl umístěn hlavní vstup, později doplněný představenou zděnou verandou s pultovou stříškou. Asi pět metrů severněji byl umístěn mladší samostatný vstup do sklepních prostor, přistavěný k dvornímu zámeckému průčelí (obr. 7, 8, 11 až 13).

Hlavním vstupem ve východním průčelí zámku se vcházelo do malé haly v přízemí. Její podstatnou část zaujalo trojramenné schodiště do patra. Z haly dále vedl přímý vstup především do téměř čtvercové plochostropé místnosti v jiho-východním nároží, z níž vedly dveře do menší a rovněž plochostropé prostory v jihozápadním nároží zámku. Další dveře vedly z haly do západně položené velké místnosti, oddělené od ní jen slabou příčkou a zaklenuté valenou klenbou, se čtveřicí trojbokých výsečí nad vstupními otvory. Z této místnosti pak byly přístupné další dvě plochostropé prostory, zaujímající střední část budovy.

Severní díl přízemí vyplňovaly původně tři valeně klenuté místnosti. Nejmenší, opatřená oknem v západním průčelí a sloužící jako komunikační prostor, obsahovala vstup do zámeckých sklepů. Ty se rozkládaly jen pod severní částí budovy; jednotlivé prostory vyzděné z lomového kamene byly zaklenuty nízkými valenými klenbami (obr. 14). Z této prostory vedly dveře do velké místnosti v severozápadním nároží, její valená klenba byla nad oknem směřujícím k severu doplněná trojbokou výsečí. K ní přiléhala valeně zaklenutá obdélná místnost v severovýchodním nároží, jejímž dvě okna obracející se do dvora byla původně opatřena také nadokenními trojbokými výsečemi. Tato místnost byla později rozdělena slabými příčkami zprvu na tři, později jen na dvě samostatné prostory (viz obr. 3 a 4).

Zámecké patro mělo obdobnou dispozici, jež byla v některých částech proti přízemí jednodušší. Po trojramenném schodišti vedoucím z přízemní haly se vstupovalo do velké prostory, osvětlené do dvora dvojicí velkých oken a k západu jen malým úzkým okénkem. Její západní část byla oddělena slabou příčkou s malou prostorou a schodištěm na půdu. Jižní část dispozice zaujala dvojice nestejně velkých plochostropých místností, z nichž ze západní byla později oddělena malá komora osvětlená novým menším oknem. Severně od haly se schodišti pak byly umístěny dvě dvojice nestejně velkých plochostropých místností, osvětlené vždy dvěma velkými okny v západním a východním průčelí (obr. 5).

Z uvedeného popisu zámku, jak se jevil na počátku 21. století, lze v kombinaci s informacemi o celkové dispozici, síle obvodového zdiva a umístěním některých vstupních otvorů alespoň v hrubé podobě nastínit jeho stavební vývoj. Nejstarší dispozice byla pravděpodobně trojprostorová a se-

Obr. 17: Chlum, kovaná brána u vily. Stav 20. května 2011.

stávala ze střední části s hlavním vchodem a dvěma dvojicemi místností po jejích bocích. Teprve později, pravděpodobně ještě během 19. století, byla přistavěna mladší severní podsklepená část, rozšiřující zámeček o další prostory se dvěma okenními osami ve východním průčelí.

Majitelé užívali zámeček s výše popsanou dispozicí k obytným účelům až do konce třicátých let 20. století. Tehdy jim zřejmě přestal vyhovovat zejména po obytné stránce. Pražský architekt a stavitel Jindřich Vlček proto navrhl a v dubnu 1939 předložil majiteli statku, Theodoru Svobodovi, návrh na úpravu a rozšíření obytné a užitkové plochy zámku. Vlastní zámeckou budovu navrhl doplnit o zděnou verandu, zakrývací původní hlavní vstup ve východním průčelí a vytvářející nové zádveří. Několik místností přízemí a patra pak doporučil rozdělit lehkými příčkami. Další zásadní změny areálu však již nesouvisely bezprostředně s hlavní obytnou budovou. Návrh předpokládal výstavbu obdélného patrového objektu čajovny s terasou, otevřeného do dvora v přízemí třemi oblouky arkády a v patře trojicí velkých oken, přistavěného k severnímu zámeckému průčelí. Na čajovnu pak navázal projekt novostavby patrové vily s poměrně velkým vstupním rizalitem ve východním průčelí a trojdílné dispozici v přízemí i patře, završené valbovou střechou (obr. 12 a 16). Areál vhodně doplňoval návrh obdélné budovy garáže v severním průčelí protilehlého východního křídla poplužního dvora.³⁵⁾

Vlčkův návrh úprav byl po posouzení majitelem schválen 16. dubna 1939 stavební komisí obce Dolní Lomnice a následně realizován. Úpravy zámecké budovy nebyly stavebně náročné a jejich realizace byla zřejmě rychlá. Zásadní zásah do organismu poplužního dvora si nevyžádala ani výstavba nových objektů; demolici podlehl jen přízemní stavení neznámé funkce, stojící před severním průčelím zámku a patrně ještě na fotografii z doby před rokem 1908 (obr. 6). Touto akcí tak byl uzavřen stavební vývoj zámku. Následující úpravy malého rozsahu (např. změna okna v severním průčelí v nový vstup, nově zřízený přístup do sklepů pod severní částí zámku před jeho východním průčelím, zazdění oblouků arkády v přízemí čajovny apod.) starší podstatu budovy již výrazně nezasáhly.

Zámeček v Chlumu sloužil majitelům do závěru čtyřicátých let minulého století. Po znárodnění majetku byl využíván řadou institucí, než se vrátil zpět do soukromého vlastnictví. Počátku devadesátých let se dočkal v poměrně dobrém stavu, ovšem katastrofou pro něho skončilo následující období, charakteristické zejména majetkovými spory mezi jeho majiteli a osobami uplatňujícími na chlumský majetek nárok. Celý areál bývalého poplužního dvora proto nebyl průběžně udržován a nezadržitelně chátral. Je pravděpodobné, že o jeho osudu bylo rozhodnuto po roce 2010. Ze zámecké budovy byla před

květnem 2011 sňata krytina střechy a nezastřešené torzo s holým krovem podlehllo před březnem 2013 demolici. Jelikož zbořeny byly rovněž ostatní budovy bývalého dvora, bývalý chlumský poplužní dvůr beze stopy zanikl. Po zámekové budově pak zůstalo dochováno jen několik desítek fotografií a plánů z let 1908 a 1939.

Chlumský zámek je příkladem malého panského sídla, vzniklého na vesnici v areálu poplužního dvora. Již tato skutečnost, tedy že nebyl vystaven o samotě, svědčí o nižším společenském zařazení jeho majitelů v hierarchii tehdejší společnosti. Obdobných případů je po celých Čechách i na Moravě zachováno mnoho desítek. Pravdou ovšem je, že jejich výzkum je vlastně teprve v počátcích, neboť z výše již uvedených důvodů nikdy nebyly v centru pozornosti badatelů. Přibližují je proto zejména regionálně zaměřené publikace a soupisová kompendia. V této oblasti tak zůstáváme poznání panských sídel tohoto typu ještě mnoho dlužni.

Závěrem je nutné zmínit se alespoň stručně o zařazení chlumského zámku do třídícího systému našich panských sídel. Je to věc skutečně nelehká, neboť složitý vývoj od raného středověku do novověku se plně odráží také v jejich klasifikaci a označení. Nepříznivou okolností je pak rovněž skutečnost, že systém panských sídel dosud není pevně ukotven. Pomineme-li známé a dosud nezodpovězené otázky, kladené zejména ve snaze odlišit kategorie hrad, hrádek a tvrz, které má nadto odlišné přístupy v Čechách a na Moravě, pak pro mladší dobu 17. až 19. století plně platí obdobné konstatování. Vlivem různých okolností, zejména pak termínovou nejasností samotných písemných pramenů, používajících pro označení panských sídel v této době nejednotně a s velkými překryvy zejména pojmy *Schloß*, *Schlößchen*, *Ansitz*, *Herren-*

sitz, *Rittersitz*, *Wohnsitz*, *Herrenhaus* a *Wohnhaus* (v české verzi mají ekvivalenty v pojmech zámek, zámek, sídlo, panské sídlo, panský dům, obytný dům, rytířské sídlo apod.), je situace dokonce ještě složitější, než ve starším období. Je proto pochopitelné, že minulí i současní autoři se této problematice raději vyhýbají, nebo vyslovují jen velmi opatrné soudy. Pro sídla nobility v 17. až 19. století proto používají zejména termín zámek, případně panský dům, často se však uchylují k univerzálnímu pojmu „sídlo“.³⁶⁾ Pojmem zámek někteří badatelé používají zejména k označení „malého šlechtického sídla zámekového typu, nejčastěji těch, která jsou určena jen k občasnému pobytu“.³⁷⁾

Jak vidno, pojem „zámek“ je používán buďto pro označení menší zámekové stavby, nebo pro zámekovou stavbu menšího významu. I přes tento významový rozpor byl pro označení chlumského panského sídla použit pojem „zámek“, vystihující zřejmě nejpřesněji jeho postavení mezi panskými sídly Čech v polovině 18. století jako vesnického sídla příslušníka nižší či střední šlechty, méně významného jak po stránce architektonické, tak také odpovídajícího společenskému zařazení jeho majitele. Nelze proto zakončit jinak než konstatováním, že v budoucnosti bude nutné vyrovnat se s dosavadní nejednotností systému a pokusit se jednoznačněji vymezit jednotlivé kategorie panských sídel. Pravdou ovšem zůstává, že ani přesné rozlišení zaniklého zámku v Chlumu život již nevrátí.

PhDr. Jiří Úlovec (posta@mucr.cz): Ministerstvo vnitra – odbor archivní správy a spisové služby, Milady Horákové 133, Praha 6

POZNÁMKY

1. *J. Schaller*, *Topographie des Königreichs Böhmen. Zehnter Theil, Kaurzimer Kreis*. Praha – Vídeň 1788, s. 167; *J. G. Sommer*, *Das Königreich Böhmen. Zwölfter Band, Kaurzimer Kreis*. Praha 1844, s. 144–147; *J. Orth – F. Sládek*, *Topograficko-statistický slovník Čech čili podrobný popis všech měst, městysů, vesnic, pak zámků, dvorů, továren, mlýnů, hutí a podobných o samotě ležících stavení jakož i všech zpustlých hradů a zaniklých osad*. Praha 1870, s. 192 a 394 (hesla Chlum a Lomnice Dolní); *A. Sedláček*, *Místopisný slovník historický Království českého*. Praha s. d. (1908), s. 564 (heslo Lomnice Dolní).
2. *A. Podlaha*, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese vinohradském*. Praha 1908, s. 26–27.
3. *J. Barták*, *Okres Jílovský politický, soudní i berní samostatný*. Praha 1939, s. 102–103.
4. *F. Holec a kol.*, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII. Praha a okolí*. Praha 1988, s. 129–130.
5. Např. *J. M. Šafránek Břevnovský*, *Soupis hradů, letohrádků, paláců, tvrzí a zámků v českých zemích 3 (CH–L) Praha–Chodov 1996*, s. 7.
6. K obsahu a významu místního jména Chlum viz *A. Profous*, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl 2 (Ch–L)*. Praha 1949, s. 14.
7. Národní archiv (dále jen NA), Desky dvorské 61, fol. A 17–17v. (= fol. 16v.–17).
8. NA, Desky zemské větš (dále jen DZV) 6, fol. F 25–26v., vklad z roku 1546.
9. Skutečnost, že Tůma byl pouhým nájemcem dvora, rozpoznal již *J. Barták*, o. c. v pozn. 3, s. 102. Onopak kolektivní dílo z roku 1988 uvedlo chybně, že Tůma byl majitelem dvora i vsi (*F. Holec a kol.*, o. c. v pozn. 4, s. 129–130).
10. NA, DZV 53, fol. H 8v.–9.
11. NA, DZV 408, fol. G 19v.–23.
12. NA, DZV 507, fol. C 21v.–24v.
13. NA, DZV 594, fol. M 18v.–20v.
14. Tak uvádí *J. Barták*, o. c. v pozn. 3, s. 103.
15. Václava Staršího uvádí jako majitele Chlumu roku 1788 *J. Schaller*, o. c. v pozn. 1, s. 167.
16. NA, DZV 684, fol. B 23v.–26v.
17. Poslední vůle tvoří součást vkladu v NA, DZV 862, fol. A 18v.–19v.
18. NA, DZV 852, fol. H 10v.–13v., vklad z roku 1803.
19. NA, DZV 870, fol. D 20v.–21v.
20. NA, DZV 892, fol. A 7–12.
21. NA, DZV 960, fol. G 10v.–28, vklad z roku 1810.
22. NA, DZV 949, fol. L 1v.–7.
23. NA, DZV 1275, fol. B 28–C 2v., vklad z roku 1840.
24. Součástí statku uvádí *J. G. Sommer*, o. c. v pozn. 1, s. 146–147.
25. NA, Úřad desek zemských, Hlavní kniha C VIII, inv. č. 31, fol. 285 a 287; totéž Katastrální úřad (dále jen KÚ) Praha-město, oddělení pozemkových knih a zemských desek, zemská deska 1527, Chlum, list B, položka č. 2.
26. KÚ Praha-město, oddělení pozemkových knih a zemských desek, knihovní vložka č. 72, k. ú. Dolní Lomnice, část B, č. 1.
27. *I. Tittel*, *Schematismus velkostatků v Království českém*. Praha 1893, s. 351.
28. KÚ Praha-město, oddělení pozemkových knih a zemských desek, knihovní vložka č. 72, k. ú. Dolní Lomnice, část B, č. 3 až 10.
29. *I. Tittel*, *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreich Böhmen*. Praha 1906, s. 822–823.
30. KÚ Praha-město, oddělení pozemkových knih a zemských desek, knihovní vložka č. 104, k. ú. Dolní Lomnice, část B, č. 11 až 15.
31. Tak uvádí *J. G. Sommer*, o. c. v pozn. 1, s. 146, č. 1.
32. *A. Podlaha*, o. c. v pozn. 2, s. 26, fotografie a plán na s. 27 (obr. 33 a 34).
33. *E. Poche a kol.*, *Umělecké památky Čech 1 [A/J]*. Praha 1977, s. 300–301, heslo Dolní Lomnice.

34. *F. Holec a kol.*, o. c. v pozn. 4, s. 129–130.
35. Základní plánová dokumentace v méně kvalitním provedení (kopie) je uložena u autora příspěvku.
36. Obě kategorie, tedy „zámeček“ a „sídlo“, využívala soustavněji již A. Birnbaumová v publikaci *A. Birnbaumová*, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese čáslavském*. Praha 1929. Obdobně je používali např. František Kašička a Bořivoj Ne-

chvátal v knize *F. Kašička – B. Nechvátal*, *Hrad, hrádka a tvrze na Strakonicku, Blatensku a Vodňansku*. Strakonice 2014.

37. Tak uvádí např. *F. Musil*, *Úvod do kastelologie 1. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, fakulta humanitních studií 2006*, s. 18. Týž autor však v předmluvě ke knize *F. Musil*, *Neznámé zámky Moravy a Slezska*, Ostrava: Šmíra-Print 2015, komentuje a rozebírá pojmy tvrz, zámek a zámček podrobněji (s. 15–16).

PRAMENY A LITERATURA

Národní archiv

Desky dvorské, kvatern 61

Desky zemské větš, kvaterny 6, 53, 408, 507, 594, 684, 852, 862, 870, 892, 949, 960, 1275

Úřad desek zemských, Hlavní kniha C VIII, inv. č. 31

Katastrální úřad Praha-město, oddělení pozemkových knih a zemských desek, zemská deska 1527, Chlum.

Literatura

Barták, J. 1939: Okres Jílovský politický, soudní i berní samostatný. Praha.

Birnbaumová, A. 1929: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese čáslavském. Praha.

Holec, F. a kol. 1988: Hrad, zámek a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII. Praha a okolí. Praha.

Kašička, F. – Nechvátal, B. 2014: Hrad, hrádka a tvrze na Strakonicku, Blatensku a Vodňansku. Strakonice.

Musil, F. 2006: Úvod do kastelologie 1. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, fakulta humanitních studií.

Musil, F. 2015: Neznámé zámky Moravy a Slezska. Ostrava: Šmíra-Print.

Orth, J. – Sládek, F. 1870: Topograficko-statistický slovník Čech čili podrobný popis všech měst, městysů, vesnic, pak zámků, dvorů, továren, mlýnů, hutí a podobných o samotě ležících stavení jakož i všech zpustlých hradů a zaniklých osad. Praha.

Podlaha, A. 1908: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese vinohradském. Praha.

Poche, E. a kol., *Umělecké památky Čech 1 [A/J]*. Praha 1977.

Profous, A. 1949: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl 2 (Ch-L). Praha.

Sedláček, A. s. d. (1908): Místopisný slovník historický Království českého. Praha.

Schaller, J. 1788: Topographie des Königreichs Böhmen. Zehnter Theil, Kaurzimer Kreis. Praha – Vídeň.

Sommer, J. G. 1844: Das Königreich Böhmen. Zwölfter Band, Kaufmer Kreis. Praha.

Šafránek Břevnovský, J. M. 1996: Soupis hradů, letohrádků, paláců, tvrzí a zámků v českých zemích 3 (CH-L). Praha-Chodov.

Tittel, I. 1893: Schematismus velkostatků v Království českém. Praha.

Tittel, I. 1906: Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes und grösserer Rustikalgüter im Königreich Böhmen. Praha.

Das verschwundene Schloss in Chlum bei Dolní Lomnice

Der Beitrag befasst sich mit dem verschwundenen Schloss in dem einstigen Dorf Chlum in der Nähe von Horní Lomnice, fast 5 Kilometer von Velké Popovice (Groß Popowitz, Bez. Prag-Ost). Das Dorf ist erstmalig 1415 erwähnt worden, als es zum Besitz der Burg Zlenice angehört hatte, später zum Gut Komorní Hrádek (Kammerburg, Bez. Benešov), seit 1648 zum Gut Předboř. Erst 1762 wurde Chlum zum selbständigen Gut, das bis 1949 eigenständig war.

Nach der Entstehung des Guts 1762 hat man im älteren Meierhof das Schloss erbaut. Es handelte sich um ein rechteckiges, im westlichen Hofflügel stehendes Gebäude mit Walmdach. Die ursprüngliche dreiteilige Anlage mit der Eingangshalle, einer Treppe ins Obergeschoss und den Räumen an Seiten wurde später um den nördlichen, unterkellerten Teil erweitert. Im April 1939, unter dem Besitzer Theodor Svoboda, hat man das Projekt zur Umgestaltung des Schlosses und seiner Erweiterung um den Villen- und Teehausbau erarbeitet. Das Schloss erhielt sich in dieser Gestalt bis Anfang des 21. Jahrhunderts. Nach 1948 war es von verschiedenen Institutionen zu Wirtschafts- und Wohnzwecken genutzt. Nach 1990 war es in den Privatbesitz zurückgekehrt. Infolge langdauernder Vermögensstreite war das Schloss nicht instandgehalten worden und gegen Wende der Jahre 2012 und 2013 ist es demoliert worden.

Abb. 1: Chlum (Bez. Prag-Ost), Ausschnitt der Katastermappe des Dorfs, 1841. Das Schlossgebäude mit kleinem Zubau in der nördlichen Hausfront befindet sich im Westflügel des Meierhofs. Grau – unverbrennbare Bauten, voll – Wasserflächen und -ströme. Gestaltung des Autors.

Abb. 2: Chlum, Ausschnitt der reambulierten Katastermappe des Dorfs aus dem Jahr 1841. Nördlich vom Schloss wurde ein neues Gebäude erbaut, der Teich vor der südlichen Front des Hofes ist verschwunden, und das Areal wurde in dieser Richtung erweitert. Grau – unverbrennbare Bauten, voll – Wasserflächen und -ströme. Gestaltung des Autors.

Abb. 3: Chlum, Schloss, Plan vom Erdgeschoss. Zustand vor 1908, Original im Buch Antonín Podlahas (s. Anm. 2) veröffentlicht.

Abb. 4: Chlum, Schloss, Entwurf für die Neugestaltung des Erdgeschosses samt seiner Erweiterung in der nördlichen Richtung um das Teehaus und Villa, mit Ostfassadenaufriß. Auf dem Plan fehlt der erst

später vor der östlichen Front errichtete Seiteneingang in die Keller. Das Teehauserdgeschoss ist durch die später entfernte Erdgeschossarkade gegliedert. Zustand April 1939, Original im Archiv des Autors.

Abb. 5: Chlum, Schloss, Entwurf für die Adaptierung des Obergeschosses und für seine Erweiterung um Villa und Teehaus. Zustand April 1939, Original im Archiv des Autors.

Abb. 6: Chlum, Meierhof, Westflügel mit dem Schlossgebäude, Ansicht von Nordwesten zu. Links vom Schloss steht das beim Bau des Teehauses und der Villa abgerissene eingeschossige Gebäude. Zustand vor 1908. Original im Buch Antonín Podlahas (s. Anm. 2) veröffentlicht.

Abb. 7: Chlum, Schloss, Hof- (Ost-)fassade von Südosten zu aufgenommen. Zustand am 25. April 1998 (Alle Fotos Autor, falls nicht anders angeführt).

Abb. 8: Chlum, Schloss, Hof- (Ost-)fassade von Nordosten zu aufgenommen. Gut deutlich sind das zum Teil vom späteren Kellereingang überdeckte Blindfenster und die in der Nordfassade an Stelle eines ursprünglichen Fensters errichtete Tür. An das Schlossgebäude ist das Teehaus mit Terrasse über der schon aufgehobenen Erdgeschossarkade angeschlossen. Zustand am 25. April 1998.

Abb. 9: Chlum, Schloss, westliche Schlossfassade von Südwesten zu aufgenommen, mit Teehaus und Villa. Zustand am 25. April 1998.

Abb. 10: Chlum, Meierhof, Südflügel mit dem Hofeingang. Zustand am 20. Mai 2011.

Abb. 11: Chlum, Schloss, Ost- (Hof-)fassade, von Südosten zu aufgenommen. Der Nebeneingang in den Keller ist aufgehoben, das Dach ohne Dachhaut Zustand am 20. Mai 2011.

Abb. 12: Chlum, Meierhof, Westflügel mit Schloss, Teehaus und Villa, von Nordwesten zu aufgenommen. Zustand am 20. Mai 2011.

Abb. 13: Chlum, Schloss, Westfassade. Zustand am 20. Mai 2011.

Abb. 14: Chlum, Schloss, Kellerraum unter dem Nordteil vom Schlossgebäude. Zustand am 20. Mai 2011.

Abb. 15: Chlum, Schloss, adaptierter Raum mit Kamin im Obergeschoss. Zustand am 20. Mai 2011.

Abb. 16: Chlum, Schloss, Teehaus und Villa, westliche Hausfront. Zustand am 20. Mai 2011.

Abb. 17: Chlum, Schmiedeeisentor bei der Villa. Zustand am 20. Mai 2011. Fotos 7-17 vom Autor.